

Обушенко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.412.2

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ АБО ІНШУ НЕЗАКОННУ УГОДУ ЩОДО ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Досліджено історико-правовий аспект розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини в Україні та проаналізовано його стан на сьогоднішній день.

Ключові слова: людина, торгівля людьми, законодавство, Кримінальний кодекс, рабство.

Постановка проблеми. Торгівля людьми існує з давніх часів і має глибоке історичне коріння, яке тісно пов'язане з рабством та работоргівлею. Як різновид бізнесу цей вид злочинної діяльності виник з моменту встановлення товарно-грошових відносин і зберігся до наших днів, змінюючи та вдосконалюючи свої форми [1, с. 12]. Протидія торгівлі людьми кримінально-правовими засобами в нашій країні має довгу і непросту історію. Варто зазначити, що ступінь урегульованості вказаної проблеми на законодавчому рівні завжди залежав від соціально-правового статусу людини і громадянина, а також від культурного, політичного, економічного та правового стану розвитку держави.

У наш час торгівля людьми, на жаль, є досить поширеним явищем. Для боротьби з нею варто зрозуміти, які недоліки існують на законодавчому рівні, що регулює дані суспільні відносини. Щоб зрозуміти витoki будь-якої проблеми, варто заглибитися в її історію.

Саме тому **метою** цієї статті є дослідження та аналіз історико-правового аспекту розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини в Україні.

Слід зазначити, що досягнення проголошеної мети ґрунтується на працях С.М. Алфьорова, М.І. Бажанова, О.А. Борідько, Д.Г. Казначєєва, М.І. Мельника, В.І. Осадчого, М.І. Хавронюка та ін.

Виклад основного матеріалу. Насильницьке підпорядкування однієї людини іншою або однієї групи людей іншою групою людей називається рабством. Слово походить від старослов'янського слова «раб» або «роб», яким у слов'ян називали людину-робітника, яка виконує ту чи іншу господарську роботу. Пізніше, з появою у світі рабовласництва, це слово стало вживатися у такому значенні: людина, яка виконує свої обов'язки примусово та знаходиться у *власності* інших людей або організацій і яку можна розглядати

як таку ж складову господарства, як і худобу чи знаряддя праці, можна продати, обміняти, убити без її згоди [2].

Рабство в нашій країні було розповсюджено ще з часів Київської Русі. Однак рабовласницькі відносини на зазначеній території існували в дещо іншій формі, аніж в античних державах. Воно мало патріархальний характер (раби входили у склад родини, яка ними володіла). Внаслідок такого взаємозв'язку інституту рабства із сімейним правом сам його характер був зумовлений характером останнього. Не варто недооцінювати і того факту, що з X століття на Русі було розповсюджено християнство, котре стало причиною послаблення рабства. Відмінною рисою проблеми рабства на Русі є і той факт, що рабський труд у слов'ян не став основною формою експлуатації. Не сприяли цьому економічні, кліматичні, географічні та інші умови. Раби виконували лише допоміжні господарські функції, а головною робочою силою були селяни громад [3].

Ми вважаємо, що розвиток кримінального законодавства, пов'язаного з торгівлею людьми, а також з протидією їй доцільно розглядати у чотирьох часових періодах: період існування Київської Русі (кінець IX – середина XIII ст.), існування України у складі Російської імперії (XVIII – початок XX ст.), період існування України у складі СРСР (XX ст.), роки незалежності (24 серпня 1991 року – наш час). Це зумовлено тим, що саме в зазначені роки видавалися найбільш визначні кримінально-правові норми, що стосуються теми нашого дослідження.

Якщо розглядати перший період, то варто зазначити, що в часи існування Київської Русі, як було вказано вище, торгівля людьми і рабство існувало, проте в досить специфічній, не притаманній країнам Західної Європи, формі. Ми не будемо заглиблюватися в дану тему, а розглянемо лише законодавство про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини того часу.

Аналізуючи законодавство того часу, можна дійти висновку, що рабство, як явище соціальне, в цілому заборонено не було, навіть поняття «торгівля людьми» як таке було відсутнє. Проте, все таки деякі межі цього процесу існували.

Так, згідно зі ст. 61 «Руської правди» (Просторової редакції): «Якщо пан продасть закупа в повні холопи, то боржнику під відсотки свобода у всіх (взятих у борг) грошах, а пану за образу платити 12 гривень штрафу князю».

Закуп – це людина, яка потрапляла в боргову кабалу і зобов'язана своєю працею у господарстві хазяїна повернути одержану у нього «купу». Закуп повинен був виконувати сільські роботи. Він мав доглядати хазяйську худобу. Феодал наділяв закупа земельною ділянкою, а також сільськогосподарським знаряддям і робочою худобою [4].

Холопи – назва невільних людей у давній Київській Русі, вживана поряд з назвою «челядь».

Холопами ставали внаслідок: полону; злочину, вчиненого закупом; неспроможності заплатити борг; шлюбу з невільним; продажу при свідках; на-

родження від невільних батьків [5].

Отже, згідно з цією статтею, пану заборонялося продавати закупа в якості холопа. В разі порушення даної норми він мав нести покарання у вигляді штрафу та втрати влади над закупом. Проте з цієї статті можна також зробити висновок, що не заборонявся продаж холопів.

Згідно зі статтею 64 вищезазначеного нормативно-правового акта, в разі, якщо закуп скоював крадіжку, то ставав холопом у пана, тобто фактично ставав рабом [6].

Слід також підкреслити, що всі рядовичі і закупи одночасно з економічною залежністю потрапляли і в юридичну залежність до землевласника. Якщо боржник ухилявся від сплати боргу, то він міг стати рабом.

Отже, рабство могло слугувати санкцією за невиконання певної угоди або скоєння певного злочину.

Так, згідно зі ст. 121 «Руської правди» (Просторової редакції), якщо холоп скоював крадіжку у будь-кого з вільного населення, то він потрапляв у рабство до того, в кого вкрав, а його пан мав право викупити його назад до себе [6].

Проаналізувавши законодавство Київської Русі, зокрема «Руську правду» (Просторову редакцію), можна дійти висновку, що торгівля людьми не була заборонена в цілому. Заборонялися тільки її певні різновиди. Більше того, рабство слугувало як одна із санкцій, що могла застосовуватися за певні правопорушення.

Ми вважаємо, що, безумовно, законодавство Київської Русі суттєво порушувало права, свободи і законні інтереси громадян, не забороняло, а навіть дозволяло і надавало безліч можливостей для торгівлі людьми. Проте, варто зазначити, що причина цього криється у стані соціально-політичного і культурного розвитку тогочасного суспільства. Це була лише одна з перших сходинок розвитку нашої держави, початок, який далі буде суттєво змінюватися та вдосконалюватися.

Істотною особливістю ранніх правових пам'яток часів феодалізму є статті, які передбачали саме продаж людини. В Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1556, 1558 рр. залишалось положення щодо повного поневолення селян (продаж, передання за борги, передання під заставу, дарування, експлуатація їхньої праці тимчасово), які майже повністю відтворювали положення «Руської правди». «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року забороняли викрадення вільної людини, проте не забороняли існування підневільного стану у залежного прошарку населення.

Значний крок у забезпеченні права на свободу було зроблено під час Селянської реформи 1861 року, коли було скасовано кріпосне право. Відтоді селяни не могли бути предметом незаконних угод купівлі-продажу. Людина перестала бути об'єктом права власності.

Наступною сходинкою у боротьбі з торгівлею людьми стало «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1885 р. У ст. 1410 передбачалася відповідальність за торгівлю людьми з метою обернення в рабство, продаж жі-

нок з метою подальшої їх сексуальної експлуатації [7, с. 62–63].

Взагалі в Російській імперії «Кримінальні уложення» видавалися неодноразово, однак першим найбільш інноваційним та вдалим, що чітко регулювало кримінальну відповідальність за незаконне обмеження волі людини та захищало особисту свободу громадян, було «Кримінальне уложення 1903 р.».

Даний нормативно-правовий акт був, насамперед, визначний тим, що в ньому окрему групу складала злочинні діяння проти особистої свободи, котрі містилися в главі XXVI та охоплювалися статтями 498–512.

Так, згідно зі ст. 498 Кримінального уложення 1903 р., винний у позбавленні волі іншої особи шляхом затримання або ув'язнення карався тюремним ув'язненням, а якщо такі протиправні діяння тривали більше одного тижня – ув'язненням до виправного будинку. До того ж, згідно з роз'ясненнями до зазначеної статті, кримінально караним протиправне діяння було не тільки, коли воно виконувалося із застосуванням фізичного насилля, а і у випадку погрози його застосування. Проте, в такому випадку зазначена погроза буде кримінально каратися лише тоді, якщо вона була спрямована безпосередньо в адресу потерпілого.

Окрім цього, Кримінальне уложення 1903 р. передбачало кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Так, згідно зі ст. 501, винний у продажі або передачі в рабство чи в неволю, або у торгівлі особами-представниками африканської раси, а також особи, які безпосередньо чи опосередковано брали участь у подібній торгівлі, каралися каторгою на строк не більше восьми років або ув'язненням до виправного будинку (залежно від складу злочину) [8]. Варто зазначити також, що у вищезазваному нормативному акті законодавець виділив в окремі статті незаконне утримання дітей, їх викрадення та підміну, а також незаконне викрадення незаміжніх жінок.

Проаналізувавши Кримінальне уложення 1903 р. можна дійти висновку, що це був один з найвдаліших нормативних актів тогочасного законодавства, що захищав особисті права та свободи громадян. Вперше було сформовано цілий розділ, котрий регулював питання заборони торгівлі людьми, рабства. Проте слід також наголосити на тому, що в зазначеному документі не було сформовано поняття «торгівля людьми», а також містилося безліч прогалин. Хоча не варто забувати, що складений він був лише на початку XX ст., в епоху існування колоніального строю у світі, а також розповсюдження торгівлі людьми.

Наступний етап існування нашої держави – радянський, ознаменувався прийняттям цілої низки кримінально-правових актів.

Так, у 1922 р. на території України було введено в дію Кримінальний кодекс (далі – КК) УСРР. Згідно зі ст. 159 КК 1922 р., насильницьке незаконне позбавлення волі будь-кого, здійснене шляхом затримання чи поміщення його в будь-яке місце, каралося позбавленням волі на строк до одного року. А якщо дане діяння було вчинено небезпечним для життя та здоров'я потерпілого шляхом, або мало для останнього характер мучення, то, згідно зі ст. 160, воно каралося позбавленням волі на строк до 3-х років з суворою ізоляцією.

Також на особливу увагу заслуговує ст. 162 КК УСРР 1922 р., в якій було зазначено, що викрадення, переховування чи підміна чужої дитини з корисливою метою, з помсти чи іншої особистої причини карається на строк до чотирьох років зі строгою ізоляцією [9].

У цілому, на нашу думку, КК УСРР мав безліч недоліків. По-перше, статей, які б прямо встановлювали кримінальну відповідальність за торгівлю людьми, він не містив. По-друге, навіть ті статті, які опосередковано торкалися заборони рабства (чи торгівлі людьми, як однієї з його форм) були досить розпливчасто сформовані, а санкції за дані злочини були, на нашу думку, занадто м'якими.

Тобто у КК УСРР 1922 р. не повною мірою приділено увагу питанню встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини.

Боротьбу за обмеження й подолання работоргівлі в цей час було висвітлено і на міжнародному рівні. Зокрема в Конвенції про рабство 1926 р. було вперше надано визначення рабства та работоргівлі, а також вказано на неприпустимість примусової й підневільної праці, яка може призвести до становища, подібного до рабства [7, с. 63].

З 1 липня 1927 р. на території України було введено в дію КК УСРР в редакції 1927 р. У главі VI, що мала назву «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і достоїнства особистості» в ст.ст. 155–157 містилися норми, які забороняли в тій чи іншій мірі незаконно позбавляти людей волі, проте, дані норми практично дублювали положення КК 1922 р. в цій сфері суспільних відносин і не мали істотних відмінностей [10].

У 1960 р. в Україні було прийнято наступний КК УРСР [11]. Даний Кримінальний кодекс до 1998 року не містив, порівняно з попередніми кодексами УРСР, якихось істотних змін щодо регулювання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

Як ми бачимо, за часів СРСР кримінальне законодавство фактично не передбачало кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, але це можна пояснити тим, що в СРСР у чистому вигляді торгівлі людьми не існувало. Однією з причин, що утримували її розповсюдження, було існування «залізної завіси». Жорстке обмеження виїзду за кордон унеможливлювало і незаконний виїзд наших громадян [7, с. 63].

Після розпаду СРСР у 1991 р. в Україні до 2001 р. продовжував бути чинним КК УРСР 1960 р.

Економічна криза, що вибухнула в нашій державі після розпаду СРСР, зумовила активізацію работоргівлі, а це означало, що зазначене явище необхідно було якомога швидше врегулювати на законодавчому рівні з метою недопущення його подальшого існування.

У 1998 р. в національному законодавстві вперше з'явилося поняття торгівлі людьми, коли Законом України від 24 березня 1998 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України в зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю

України», КК України було доповнено статтею 124¹ «Торгівля людьми».

Згідно з цією статтею, торгівлею людьми визнавалося відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане із законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці.

У чинному КК України диспозицію цього злочину було принципово змінено. Відповідно до ст. 149 КК України (в редакції 2001 р.): «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини», торгівлею людьми визнавалися продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці».

Частиною другою ст. 149 КК України (в редакції 2001 р.) передбачалася відповідальність за дії, перелічені в ч. 1 ст. 149 КК України, вчинені щодо неповнолітнього, кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності.

У ч. 3 ст. 149 КК України (в редакції 2001 р.) встановлювалася відповідальність за дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або пов'язані з незаконним вивезенням дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну, або з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Отже, якщо порівняти законодавство про кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини періоду незалежності станом на 2001 р. з іншими (зазначеними вище) періодами, можна дійти висновку, що у ст. 149 КК України (в редакції 2001 р.) було вперше в національному законодавстві вжито термін «торгівля людьми». Також варто зазначити, що дана стаття охоплювала доволі широкий спектр діянь, за які наступала кримінальна відповідальність. Деякі з них було криміналізовано вперше, а деякі являють собою раніше самостійні склади злочинів, які містилися в різних статтях Кримінальних кодексів УРСР. На нашу думку, такий підхід показав, що наша незалежна держава вийшла на новий, більш якісний, правовий рівень. Однак зазначеній події сприяв і соціально-політичний фактор у вигляді руйнування «залізної завіси», несприятливого соціально-економічного стану життя після розпаду СРСР та перерозподілу влади, масового відтоку молоді з країни. Всі ці події створили ідеальні умови для існування работоргівлі, а тому не дивно, що законодавець більше почав приділя-

ти уваги даній проблемі [12, с. 442–444].

На сьогоднішній день, стаття 149 КК України 2001 р. зазнала певних змін. Так, тепер вона має назву «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» [13, с. 54–55]. Порівняно з попередньою редакцією, відтепер криміналізована не тільки передача людини з метою її експлуатації, але і одержання, що, на нашу думку, є дуже правильним кроком, який дозволяє більш ефективно боротися з работорівлею.

Варто зазначити, що незважаючи на те, що сучасна редакція ст. 149 КК 2001 р. є однією з найвдаліших кримінально-правових норм в історії українського законодавства щодо регулювання питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, вона все ж містить і ряд недоліків.

Так, О.М. Гумін виділяє такі: загальна складність тексту для розуміння; некоректне формування ознак складу злочину, що розглядається (незрозуміло, чому не криміналізовано купівлю людини, що призводить до певних труднощів у правозастосовній діяльності під час кваліфікації дій злочинців); надмірна кількість цілей, що значно ускладнює можливість довести вину торгівця; відсутність у нормі кваліфікуючих ознак (зокрема обману), що підвищує суспільну небезпеку злочину; непродуманість міри покарання за діяння, описані у диспозиції ст. 149 КК України; відсутність заохочувальних норм [14, с. 21].

Ми також вважаємо, що для ефективної боротьби з торгівлею людьми є доцільним внести ряд змін до вищезазначеної статті.

Висновки. Отже, перші норми, що в тій чи іншій мірі регулювали кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, з'явилися на наших землях ще за часів Київської Русі. В ті часи рабство в цілому було дозволено, заборонялися лише його певні види. З часом українське кримінальне законодавство, що регулювало дані відносини, поступово еволюціонувало до моменту заснування СРСР та виникнення «залізної завіси» із Західним світом. У цей час явище торгівлі людьми було не досить розповсюджене через складний порядок пересування через кордони, а тому зазначеній проблемі не приділялося особливої уваги.

Після розпаду СРСР соціально-економічні та політичні чинники зумовили невпинне зростання зазначеної проблеми, а тому законодавець змушений був відреагувати шляхом прийняття нових норм на внутрішньодержавному рівні та ратифікації міжнародних норм, участі у рамках міжнародного співробітництва. Втім, слід зазначити, що незважаючи на намагання держави подолати дане явище шляхом прийняття нормативно-правових актів, наше законодавство все ще потребує певних змін.

Бібліографічні посилання

1. *Казначеев Д. Г.* Історичні аспекти торгівлі людьми / Д. Г. Казначеев // *Право і суспільство*. – 2012. – № 1. – С. 12–16.
2. Рабство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Рабство.
3. Рабство на Русі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=498296>.

4. Господарство Київської держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Господарство_Київської_держави.

5. Холопи / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Холопи>.

6. Русская правда (пространная редакция) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-179700.html>.

7. Попович М. І. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти запобігання торгівлі людьми / М. І. Попович // Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Донецьк, 12 квітня 2012 р. – Донецьк, 2012. – С. 62–66.

8. Волковъ Н.Т. Новое Уголовное уложение. Склад изданий П.Т. Волкова в Москве. – М., 1906.

9. Уголовный кодекс УССР с изм. и доп. по 1 ноября 1924 г. и алфав. указателем. – Х., 1924.

10. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. (с изм. по 1 июня 1928 г.). – 4-е офиц. изд. – Х., 1928.

11. Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Кримінальний_кодекс_Української_РСР_1960_року.

12. Казначеев Д. Г. Законодавство України як основа боротьби з торгівлею людьми / Д. Г. Казначеев // Науковий вісник ДДУВС : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (58). – С. 442–449.

13. Кримінальний кодекс України. – С., 2013.

14. Шляхи вдосконалення законодавства України щодо протидії торгівлі жінками / М. Г. Вербенський // Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 12 квітня 2012 р.). – Донецьк, 2012. – С. 21–24.

Обушенко А. Н. История развития законодательства об уголовной ответственности за торговлю людьми или другой незаконный договор в отношении человека в Украине. Исследован историко-правовой аспект развития законодательства об уголовной ответственности за торговлю людьми или другой незаконный договор в отношении человека в Украине и проанализировано его состояние на сегодняшний день.

Ключевые слова: человек, торговля людьми, законодательство, Уголовный кодекс, рабство.

Obushenko O. M. History of the development of legislation on criminal liability for trafficking or other illegal contract in respect of human rights in Ukraine. The article explored the historical and legal aspects of development of legislation on criminal liability for trafficking or other illegal contract in respect human rights in Ukraine and analyzes its condition today.

As part of the consideration of the historical and legal aspects of the legislation on criminal liability for trafficking or other illegal agreement for rights in Ukraine, the author has classified four time periods: the period of Kievan Rus (end of IX - the middle of XIII c.), the existence of Ukraine in the Russian Empire (XVIII - beginning of XX century.), the period of Ukraine in the USSR (XX c.), the years of independence (24 August 1991 - nowadays). This is due to the fact that in those years were given the most prominent criminal law relating to the subject of this study.

It is proved that the first rules that are more or less regulated criminal liability for trafficking or other illegal agreement to man appeared in Ukraine in the days of Kievan Rus. At that time slavery was generally allowed only banned it certain. Over time, the Ukrainian criminal legislation governing these relations, gradually evolved to the founding of the Soviet Union and the emergence of the "iron curtain" between the Western world. At this time the phenomenon of trafficking was not enough spread through the complex procedure of movement across borders, and so the problem has not been given much attention.

After the collapse of the Soviet Union socio-economic and political factors led to the steady growth of the problem, but because the legislator had to respond by adopting new standards domestically and ratification of international standards, participation in international cooperation. Despite the attempts of the state to overcome this phenomenon through the adoption of legal acts, legislation Ukraine still needs some changes.

Keywords: *human, trafficking in human beings, legislation, the Criminal Code, slavery.*

Надійшла до редакції 30.06.2014

Строгий В. І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України

Рижов І. М.

доктор юридичних наук, доцент
(Національна академія Служби безпеки України)

УДК 343.341(048)

КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проаналізовано функції та перспективи реалізації дієвих механізмів контролінгу в державній системі боротьби з тероризмом в Україні.

Ключові слова: *тероризм, терористична діяльність, державна система боротьби з тероризмом.*

Постановка проблеми. У будь-якій країні, дуже важливо забезпечити ефективний цивільний і демократичний контроль над діяльністю органів національної безпеки. Метою реформи будь-якого сектора безпеки повинна бути трансформація його в демократично контрольований і підзвітний механізм, при умові наявності досконалої системи управління та контролю в межах виконавчої влади й державного управління. Здійснення контролю не обмежується лише нормативно-правовою базою, що регламентує діяльність системи, так само як і не тільки цивільним контролем, який повинен здійснюватися над збройними силами, воєнізованими формуваннями й розвідслужбами та їх загальними діями підчас організації та проведення сумісних операцій на кшталт антитерористичної. Цивільний і демократичний контроль стосується певних принципів і цінностей, тому він повинен передбачати зміни в порядку роботи, зокрема, впровадження кодексу етики державного службовця для персоналу, що працює у сфері безпеки, забезпечення наявності професійних кадрів цивільних і політичних керівників для здійснення цивільного й демократичного контролю, посилення ролі громадянського суспіль-